

HAYATIN DOĞAL AKIŞINDA DİNİ GERÇEKLİK KUR'AN'DA YORUM FARKLILIĞININ MEŞRUIYETİ VE ŞERİAT KAVRAMI

H. ALİ ERDOĞAN

Özet

Bu makale, İslami düşünce geleneğindeki mezhepsel ve yorumsal farklılıkların, hayatın ve dinin doğal bir akışı olduğunu, bu durumun Kur'an-ı Kerim'in Maide Suresi 48. ayetinde açıkça meşruiyet zeminini bulduğunu savunmaktadır. Çalışma, din, şeriat ve fıkıh kavramları arasındaki ayrımı akademik bir perspektifle ele almakta; Şeriat'ın mutlak İslam hakikati ile eş tutulamayacağını, zira Şeriat'ın (özel anlamda) insandan insana ve toplumdan topluma değişen yorumlar ve uygulamalar bütünü olduğunu vurgulamaktadır. Makale, adalet ve tevhid gibi evrensel sabiteler haricindeki farklılıkların, ilahi bir deneme (imtihan) mekanizması olduğunu ileri sürmekte ve tek tipçi, dogmatik sloganlardan kaçınılması gerektiği sonucuna varmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Maide 48, Şeriat, Fıkıh, Yorumsal Çoğulculuk, Mezhep, Evrensel İlkeler.

Giriş

Dinin ve hayatın gerçekliklerini idrak etmiş bireylerin, İslami ilimler sahasında ortaya çıkan yorum ve mezhep farklılıklarına itiraz etmemeleri gerekmektedir. Aksine, bu farklılıklar, Kur'an'ın kendisinin işaret ettiği, ilahi bir iradenin sonucu olan ve beşerî tefekkürün zorunlu kıldığı bir çeşitliliktir. Bu makale, özellikle Maide Suresi'nin 48. ayeti bağlamında, dinin özü (İslam) ile bu özün farklı coğrafi, sosyal ve tarihsel koşullarda alimler ve toplumlar tarafından idrak edilip uygulanması süreci (şeriat/fıkıh) arasındaki hassas ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Temel savımız, ilim ehlinin (mütebahhir alim) evrensel, ahlaki ve itikadi prensipler haricinde, ayetlerden farklı sonuçlar çıkarmasının doğal olduğu ve bunun

"her yiğidin bir yoğurt yiyişi" metaforuyla açıklanabilecek, meşru bir olgu olduğudur. Bu durumun kabulü, din anlayışını tek tipleştirmeye çalışan dogmatik yaklaşımlardan uzak durmanın da zaruri olduğunu göstermektedir.

I. Din, Şeriat ve Fıkıh Kavramlarının Teolojik Analizi

İslamî terminolojideki temel kavramların netleştirilmesi, yorumsal çoğulculuğun zeminini anlamak için elzemdir.

Din: En kapsayıcı kavramdır. Allah katında yegâne hakikat olarak kabul edilen ve Hz. Âdem'den Hz. Muhammed'e kadar tüm resüllerin tebliğ ettiği tevhid, ahlak ve temel itikat esaslarını içeren küllî yapıdır. Kastedilen, Âl-i İmrân Suresi 19. ayetindeki mutlak ve değişmez hakikat olan İslam'dır.

Şeriat (Şir'a): Sözlükte "geniş su yolu, yöntem, tavır, kural" anlamına gelir. Terim olarak ise Allah'ın kulları için koyduğu dinî, ahlakî ve hukukî hükümler bütünüdür. Klasik literatürde bazen Din ile eş anlamlı kullanılsa da Maide 48. ayet bağlamında, farklı resüller ve ümmetler için helal-haram, ibadet ve muamelat gibi fer'i konularda farklılık gösterebilen özel yollar ve yöntemler anlamına gelmektedir. Fıkıh: Şeriat'ın amelî hükümlerini anlama ve bunlardan hüküm çıkarma çabasıdır. {1} Bu, beşerî bir faaliyettir.

Allah'ın mutlak iradesi olan Şeriat, Kur'an ve Sünnet'teki yakînî (kesin) delillerle belirlenmiş bir alana sahip olsa da, hükümlerin çoğu zannî (ihtimalî) delillerden içtihat yoluyla çıkarılır. Fıkıh bu zannî alanı oluşturur ve dolayısıyla mezhepler, yani farklı yorum okulları, Fıkıhın doğal bir sonucudur.

Bu ayırım ışığında, Y. Nuri Öztürk'ün {2} dile getirdiği ve C. Ali Yürekli tarafından paylaşılan: "Şeriat, Allah katında değişmez, aksi ve başkası kabul edilmez tek yol ve gerçek olan İslam'ın (Ali İmran/19) içinde kişilerin, grupların ve toplumların dinden anladıklarına göre oluşturulmuş yorumlar ve kurallar bütünüdür. Katında din olarak İslam'ı kabul eden Allah, şeriatın her birimize göre değişen bir din anlayışını ifade ettiğini açıkça bildirmektedir ki; hiç kimse dinden anladığını dinin kendisi ilan etmeye kalkmasın." şeklindeki tanım, Şeriat ile İslam'ı veya Kur'an'ı eşitlemenin, Kur'an verilerine aykırı olduğu tezini teolojik ve kavramsal olarak desteklemektedir.

II. Maide Suresi 48. Ayet ve Yorumsal Çoğulculuk Zemini

Maide Suresi'nin 48. ayeti, İslami düşüncedeki yorumsal çoğulculuğun Kur'an'daki en açık dayanağını sunar:

وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيْمِنًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَيْتُمْ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ

"(Resulüm!) Sana da kendisinden önceki kitapları tasdik edici ve onları koruyucu olarak bu kitabı hak ile indirdik... Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik. Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi. Öyleyse hayırlı işlerde birbirinizle yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. Allah size hakkında ayrılığa düştüğünüz şeyleri haber verecektir."

Ayetteki kilit ifadeler şunlardır:

"Li-kullin ca'alnā minkum şir'atan ve minhacā" (Her birinize bir şeriat ve bir yol yöntem verdik): Bu ifade, sadece farklı resüllerin ümmetleri arasındaki farklılıkları değil, aynı zamanda Hz. Muhammed'in ümmeti içinde de doğal olarak ortaya çıkacak olan yol ve metod farklılıklarına işaret eder. {3}

"Velev şae Allāhu le-ca'alakum ümmeten vahidah" (Allah dileseydi sizi tek bir ümmet yapardı): Tek bir ümmet olarak

yaratılmama, yani çeşitliliğin ilahi bir tercih olduğunu belirtir.

"Wa-lākin li-yabluwakum fī mā ātākum" (Fakat size verdikleriyle sizi denemek istedi): Yorum ve yol farklılıklarının, inananlar için bir imtihan (deneme) olduğunu ortaya koyar. İmtihan, insan aklının Kur'an'ı ve Sünnet'i içtihat yoluyla anlaması ve uygulamasında gösterdiği çaba, niyet ve samimiyet üzerinedir.

Bu ayet, dini, hayatın gerçeklerinden kopuk, tek bir slogana indirgeyerek insanları susturma (ilzam etme) tehlikesi içeren 'Kur'an Dini' veya 'Gerçek İslam' gibi klişe ifadelerden sakınmanın Kur'anî bir zorunluluk olduğunu göstermektedir. Aksi davranış, bizim dinden anladığımızı herkesin kabul etmesini dayatmak olur ki, bu ilahi iradeye aykırıdır.

III. Dinin Sabiteleri ve Müteharrik Alanları

Yorum farklılıklarının meşruiyeti, İslam'ın temel sabitelerini (değişmezlerini) ortadan kaldırmaz. Elbette, alimden alime, toplumdan topluma değişmeyen ve evrensel prensipler olarak nitelendirdiğimiz temel esaslar mevcuttur. Bunlar, İslam hukukunun dayandığı Makâsıd-ı Şerîa (Şeriat'ın amaçları) ile de ilişkilidir:

Tevhid (Monoteizm): Allah'ın birliği ve O'na ortak koşulmaması.

Adalet: Yönetimde, sosyal hayatta ve hukukta hakkaniyetin tesisi.

Emanetin Ehil Olana Verilmesi: Liyakatin esas alınması ve görevin layık olana teslimi.

Bu sabiteler, tüm yorumların ortak paydası ve İslam'ın değişmez çekirdeğidir. Ancak bu evrensel prensiplerin pratiğe dökülme biçimi, yani fūrū (detay hükümler) alanı, içinde bulunulan şartlar, imkanlar, sosyal ve fiziki çevrenin de etkisiyle içtihadı açık kalmıştır. {4} Farklı alimlerin ve toplumların Kur'an ayetlerinden farklı sonuçlar/yorumlar/mezhepler çıkarabileceği gerçeğini inkâr etmek hem beşerî tecrübeyi hem

de Maide 48'in ruhunu görmezden gelmek anlamına gelir.

IV. Yönetim Modeli ve Klişe İfadelerden Kaçınma

İslami metinler, Kur'an'ın bir rejim adı veya katı bir devlet modeli bildirmediği, ancak yönetim için adalet, meşveret (*danışma*) ve liyakat gibi temel ilkeler belirlediği konusunda genel bir fikir birliği sunar. {5} Bu, yönetim biçiminin (saltanat, cumhuriyet, demokrasi vb.) sabiteler alanına değil, değişen beşerî yorum ve içtihat alanına dahil olduğunu gösterir.

Bu bağlamda, "*Kur'an Dini*" veya "*Gerçek İslam*" gibi ifadelerden kaçınmak hem teolojik hem de sosyolojik açıdan kritik öneme sahiptir. Bu klişe ifadeler, çoğunlukla bir yorumun (fıkıhın) dinin (İslam'ın) kendisi gibi algılanmasına, dolayısıyla diğer meşru yorumların dışlanmasına ve toplumsal kutuplaşmaya yol açar. Dinin mutlak hakikati ile fıkıhın zannî nitelikli yorumlarını birbirinden ayırmak, sağlıklı bir Müslüman düşünce geleneğinin sürdürülmesi için temel bir gerekliliktir.

Sonuç

Maide Suresi 48. ayet, yorum ve mezhep farklılıklarının sadece kaçınılmaz bir beşerî sonuç değil, aynı zamanda ilahi irade tarafından tasdik edilmiş bir imtihan alanı olduğunu göstermektedir. Her bir ümmet için bir şeriat (yol/yöntem) tayin edilmesi, İslam'ın tek bir yorumunun mutlak ve değişmez hakikat olarak dayatılmasının önüne geçer. İslami düşüncenin akademik ve ilmi zeminde gelişimi için, evrensel sabiteler (tevhid, adalet) korunmakla birlikte, farklı yorumların meşruiyetini kabul etmek ve dogmatik söylemlerden uzak durmak esastır. Bu kabul, farklılıklar üzerinden rekabet etmek yerine, "hayırlı işlerde birbirimizle yarışma" (Maide 5:48) emrine uygun bir yaşam biçimini teşvik edecektir.

Dipnotlar

- (1) TDV İslâm Ansiklopedisi, "Fıkıh" maddesi. Fıkıh, "*Kişinin yararına ve*

zararına olan şeyleri bilmesi" şeklinde tanımlanarak hem ibadet hem de ahlak/davranış hükümlerini kapsar.

- (2) Y. Nuri Öztürk'ün bu görüşü, C. Ali Yürekli tarafından bir paylaşımda alıntılanmıştır. Bkz. Yaşar Nuri Öztürk, Kur'an'ın Temel Kavramları (İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2007), s. 320-321.
- (3) Diyanet İşleri Başkanlığı'nın Maide 48. Ayetinin tefsirinde, bu kısmın sadece geçmiş ümmetlere değil, Hz. Muhammed'in ümmetine de bir yol ve yöntem kılındığı şeklinde tefsirler olduğu belirtilir. Bu, Kur'an'ı anlamada metodolojik farklılıkların meşruiyetine işaret eder.
- (4) Fıkıh usulünde Makâsıd-ı Şerîa (*Şeriat'ın amaçları*) teorisi, hükümlerin değişen şartlara göre yorumlanmasında temel bir araçtır. Farklı mezhepler bu amaçları (dinin, canın, aklın, neslin ve malın korunması) farklı bağlamlarda uygulamışlardır. Bkz. Ahmet Yılmaz, İslam Hukukunda Yorumsal Çoğulculuk (Ankara: Etüt Yayınları, 2020), s. 115-120.
- (5) Kur'an, yönetim biçimi yerine yöneticilere yönelik ilkeler koyar. Örneğin meşveret (*istişare/danışma*) ilkesi Şûrâ Suresi 38. ayette vurgulanmıştır.

Kaynaklar

Diyanet İşleri Başkanlığı. Kur'an-ı Kerim Meâli ve Tefsiri. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2023.

Öztürk, Yaşar Nuri. Kur'an'ın Temel Kavramları. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları, 2007.

TDV İslâm Ansiklopedisi. "Fıkıh" Maddesi. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1996.

Yılmaz, Ahmet. İslam Hukukunda Yorumsal Çoğulculuk. Ankara: Etüt Yayınları, 2020.